

KYBERŠIKANA AKO FORMA AGRESÍVNEHO SPRÁVANIA NA ŠKOLÁCH A JEJ PREVENCIA²

Marta VALIHOROVÁ, Barbora HOLÁKOVÁ

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici: Pedagogická fakulta

Abstrakt: V príspevku sa autorky venujú teoretickému rozpracovaniu problematiky kyberšikany ako jednej zo súčasných foriem agresívneho správania na školách. Ponúkajú vybraný prehľad výskumov v zahraničí i na Slovensku. V závere uvádzajú zistenia z prieskumu, ktorý je pre nich východiskom k ďalšej práci v tejto oblasti a v skúmaní problematiky kyberšikany. Upozorňujú tiež na význam preventívnej i intervenčnej činnosti školského psychológa.

Kľúčové slová: kyberšikana, prevencia, intervencia, agresívne správanie, školský psychológ

ÚVOD

S príchodom modernej technológie sa v našej spoločnosti objavil problém, ktorý staršie generácie nepoznali. Objavuje sa prostredie kyberpriestoru a s ním aj nová forma ubližovania ľuďom. Ide o nový trend šikany, ktorý je na týchto technológiách priam závislý, tzv. kyberšikana. Do rúk žiakov sa dostávajú prostriedky, ktorými môžu skryto a ďaleko rafinovanejšie uplatňovať svoju potrebu agresie a túžbu po moci. Kyberšikana je dnes medzi odbornou verejnosťou pomerne často diskutovanou problematikou. Jej rozmach v posledných rokoch prinútil odborníkov zamerať sa na skúmanie tohto negatívneho fenoménu, jeho špecifik, druhov a foriem, častosti výskytu, dopadu na obeť a stále častejšie skúmanie stratégií zvládania kyberšikany. Je potrebné si uvedomiť, že neliečená choroba – šikanovanie (v našom prípade kyberšikana) postihuje nielen obeť, ale tiež celkovú klímu triedy a celej školy. Narúša harmonický vývin všetkých žiakov a komplikuje výchovné metódy pedagogických pracovníkov. V našom prieskume sme chceli zistiť, či žiaci majú dostatočnú informovanosť o danej problematike, či sa stali obeťou alebo agresorom kyberšikany a prostredníctvom ktorých zariadení to prebiehalo. Predmetom bolo tiež zistiť následky a pocity, aké v nich kyberšikana zanechala.

² Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 1/0099/15 s názvom *Emocionálno-sociálne aspekty agresie v mladšom školskom veku v kontexte modernej školy*.

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Kyberšikanu (alebo tiež kybernetická šikana a z angličtiny cyberbullying) môžeme definovať ako druh online násilia, ktorého cieľom je niekomu ublížiť, alebo ho zosmiešniť za použitia informačných komunikačných technológií. Je to úmyselné nepriateľské správanie, ktoré sa obvykle opakuje. Jednotlivec, či skupina útočníkov ubližujú obeti takým spôsobom, že sa nemôže účinne brániť. Rozvoj kyberšikany súvisí aj s mediálnym vybavením agresora (Vágnerová, et al., 2009). To znamená, že kyberšikana prebieha bez účasti fyzického kontaktu agresora a obeti. Ich kontakt je sprostredkovaný pomocou moderných technológií, ktoré všeobecne nazývame informačné a komunikačné technológie (z anglického Information and Communication Technologies, ďalej len ICT).

V porovnaní s výskumami tradičnej formy šikany je výskumov, ktoré sa sústredili na skúmanie kyberšikany u detí a dospievajúcich oveľa menej. Výskumy v tejto oblasti sa najviac sústredia na získanie informácií o výskyte (frekvencii) kyberšikany, o formách kyberšikany a efekte na oboch stranách (obete i páchatelovi).

Spomínaný fenomén virtuálneho násilia sa v posledných rokoch rozšíril nielen na Slovensku, ale aj v iných krajinách na celom svete. Výskum realizovaný spoločnosťou Microsoft (2012) poukázal na kyberšikanu ako na globálny problém. Cieľom bolo zistiť online šikanovanie u detí vo veku 8 – 17 rokov z 25 krajín sveta (Argentína, Austrália, Brazília, Kanada, Čína, Česká republika, Egypt, Francúzsko, Nemecko, India, Taliansko, Japonsko, Malajzia, Maroko, Nórsko, Pakistan, Poľsko, Katar, Rusko, Singapur, Španielsko, Turecko, Spojené arabské emiráty, Veľká Británia a USA). Vzorku tvorilo 7644 respondentov. Výsledky ukázali na ohrozujúce číslo. Online šikanovanie postihuje každé štvrté dieťa vo veku 8 – 17 rokov. 37% detí uvádza že sa stalo obeťou online šikany a 24% pripúšťa, že ich nevhodným spôsobom niekto trápi v kyberprostredí. Vedomosti o kyberšikane sú prekvapivo nízke.

Výskum realizovaný Staude-Mullerom, Bliesernerom a Nowakom (2009) na vzorke 1227 respondentov vo veku 8 – 22 rokov, ktorý sa robil v Nemecku poukázal na nasledujúce formy kyberšikany: sexuálne obťažovanie (22%), šírenie lží (21%), urážlivé (18%) a ohrozujúce (16%) správy.

V Českej republike bol v roku 2012 realizovaný výskum na vzorke 2092 žiakov (vo veku 12 – 18) zameraný na online obťažovanie a kyberšikanovanie. Z výskumných zistení vyplynulo, že online obťažovania sa zúčastnilo 3,7% respondentov v role agresora a približne 17% vystupovalo v role obete a až 31,8% v role prizerajúceho sa (Macháčková, 2012).

Vo výskume Hollej (2009) s výskumnou vzorkou 446 respondentov boli najčastejšími formami kyberšikanovania: obťažovanie cez internet (32,4%), výhražné e-maily a sms správy

(30,2%), vyhrážanie prostredníctvom telefónnych hovorov (10,8%), ponížujúce fotografie kamarátov (67,6%), videá, na ktorých boli zachytení kamaráti v inkriminujúcej situácii (23%). Gregussová (2010) realizovala výskum, do ktorého sa zapojilo 303 žiakov (priemerný vek bol 14,25). Jej výsledky ukazujú, že 5,9% detí sa stretlo s niektorou z foriem kyberšikany. Kováčová (2012) skúmala kyberšikanu na stredných školách a z celkového počtu respondentov 323 bolo preukázaných 38,7% obetí.

Hollá (2013) zistila na vzorke 697 žiakov (vo veku 11 - 18), že obeťou kyberšikany sa stalo 35,7% žiakov, pričom výskyt bol vyšší u dievčat (19,2%) v porovnaní s chlapcami (16,5%). Z hľadiska veku a vzdelania sa obeťami kyberšikany stali žiaci vo veku 14 rokov zo základných škôl (spolu n= 40; 5,74%) a žiaci zo stredných škôl vo veku 17 rokov (spolu n= 54; 7,7%). Tento vekový ukazovateľ potvrdzujú i odborníci zaoberajúci sa kyberšikanou (Vandebosch et al., 2006; Lenhart et al. 2007 in Hollá 2013), ktorí tvrdia že najviac obetí kyberšikany je vo veku 12 – 18 rokov.

Tieto čísla nám ukazujú, že kyberšikana je v dnešnej dobre súčasťou života detí, ako na základných tak i na stredných školách.

PRIESKUM A INTERPRETÁCIA VÝSLEDKOV

V nami realizovanom prieskume (Valihorová, Holáková, Kováčová), ktorý vnímame ako pilotnú štúdiu a východisko pre ďalšie skúmanie problematiky, sme sa zamerali na výskyt kyberšikany na ZŠ a SŠ. Zaujímal nás najčastejší druh tejto formy online násilia. Aké sú odlišnosti medzi žiakmi ZŠ a SŠ. Ďalej sme chceli porovnať mieru informovanosti žiakov na ZŠ a SŠ. Prieskumu sa zúčastnilo celkove 186 žiakov základnej a strednej školy. Vzorku tvorili žiaci 7. a 8. ročníka základnej školy a študenti 2. a 3. ročníka strednej školy. Pre účely prieskumu sme zostrojili vlastný dotazník.

20% žiakov základnej a 46% žiakov strednej školy uviedli, že sa už stali obeťou kyberšikany (Tab.1). Hlavným nástrojom kyberšikany sú sociálne siete a to uviedlo 15% žiakov základnej školy a 25% žiakov strednej školy. Ako ďalšie rizikové formy uvádzali dievčatá najmä sexuálne obťažovanie (základná škola 6%, stredná škola 21%) a zosmiešňovanie (základná škola 10%, stredná škola 21%). U žiakov základnej školy tiež prevládali formy: natáčania na video (5%) a ukradnutie osobných údajov na webe (3%). Na strednej škole sa vyskytuje aj častá konfrontácia na diskusných fórach a to u 10% žiakov. Všetky formy kyberšikany a porovnaný výskyt u žiakov ZŠ a SŠ sú uvedené v Tab.2. Žiaci na základnej škole sú šikanovaní najmä cudzou osobou (15%) a žiaci strednej školy svojimi kamarátmi (14%) či spolužiakmi (17%).

Tab. 1 Výskyt kyberšikany (obete)

	Obet' kyberšikany
Žiaci ZŠ	20%
Žiaci SŠ	46%

Tab. 2 Najčastejšie formy kyberšikany (obete)

Formy kyberšikany	Žiaci ZŠ (obete)	Žiaci SŠ (obete)
zosmiešňovanie	10%	21%
krádež hesla osobného profilu	5%	14%
vylúčenie z on-line skupiny	0%	0 %
ohováranie na sociálnej sieti	15%	25%
výmena názorov na diskusnom fóre	1%	10%
vyhrážanie sa prostredníctvom telefonátov	0%	7%
sms,mms	3%	3%
natáčanie na video a umiestnenie na internete	51%	0%
osobné údaje na webe bez vedomia danej osoby	3%	0%
zosmiešňujúce fotografie na internete	1%	10%
návrhy	6%	21%

Viac ako 80% žiakov na oboch školách uviedlo, že sa nezúčastnili na kyberšikane kamarátov alebo iných osôb. Tí žiaci, ktorí šikanovali v kyber priestore, uviedli ako najčastejší spôsob urážanie na sociálnych sieťach, zosmiešňovanie alebo vylúčenie z on-line skupiny. V Tab.3 sú podrobne uvedené formy kyberšikany zo strany agresora.

Tab.3 Najčastejšie formy kyberšikany (agresor)

Formy kyberšikany	Žiaci ZŠ (agresor)	Žiaci ŠŠ (agresor)
zosmiešňovanie	1%	7%
krádež hesla osobného profilu	1%	0%
vylúčenie z on-line skupiny	6%	10%
ohováranie na sociálnej sieti	8%	7%
výmena názorov na diskusnom fóre	6%	0%
vyhrážanie sa prostredníctvom telefonátov	0, %	3%
sms, mms	0%	3%
natáčanie na video a umiestnenie na internete	0%	0%
osobné údaje na webe bez vedomia danej osoby	0%	0%
zosmiešňujúce fotografie na internete	0%	0%
sexuálne vyhrážanie, týranie, návrhy	0%	3%

Na základných školách sa 79% respondentov prikláňa k tomu, že zariadenia (ako notebook, mobil, tablet) sú využívané na kyberšikanu, avšak nájdu sa aj jedinci, ktorí si myslia presný opak. Viac ako 20% žiakov základnej školy si nemyslí, že by sa mohli tieto prostriedky využívať aj na kyberšikanu. Myslíme si, že ide o nízku informovanosť žiakov základných škôl o danej problematike, a preto nedokážu rozlíšiť, pomocou ktorých komunikačných zariadení sa tento druh šikany využíva. Na stredných školách sa aj chlapci, aj dievčatá zhodli na 100%, že tieto zariadenia sú využívané nielen na bežnú komunikáciu, ale aj na kyberšikanu. Ako rizikové žiaci uvádzali najmä notebooky a mobilné telefóny a všetky iné zariadenia, ktoré majú možnosť pripojenia na internet.

PREVENCIA KYBERŠIKANY

Vzhľadom na naše výsledky, ale i výsledky spomínaných výskumov si uvedomujeme že je veľmi dôležitá prevencia a intervencia tohto online násilia. Významnú úlohu tu zohráva nielen učiteľ, ale najmä *školský psychológ*. Najdôležitejšie pre zabránenie viktimizácie je učiť žiakov zásadám správneho využívania internetu a to už od tej chvíle, ako po prvýkrát k nemu zasadnú. Vysvetľovať im situácie, do ktorých sa môžu dostať v kyberpriestore a uistiť ich, že rôzne vyhrážanie a nadávky nemusia akceptovať. Deti by mali byť uistené aj o tom, že v ich blízkom okolí je aspoň jedna osoba, ktorej môžu dôverovať a pri násilnom obťažovaní na internete sa

jej môžu zdôveriť. Preto je dôležité dnešnú mládež v čo najväčšej miere informovať o rizikách a nástrahách internetu a komunikačných zariadení (Hulanová, 2012).

Uvádzame niekoľko zásad bezpečného správania sa vo virtuálnom svete podľa L. Hulanová (2012, s. 108 – 109, ktoré môže zakomponovať každý školský psychológ do práce so žiakmi:

1. Neposkytovať svoje osobné údaje (napr. bydlisko, telefónne číslo, adresu a pod.) cudzím osobám, s ktorými sa zoznámili na internete;
2. Zdôrazňovať, že informácie, ktoré poskytnú na sociálnych sieťach (napr. Facebook, Pokec, chaty a pod.) sú dostupné aj pre iných ľudí, ktorí ich môžu šíriť a zneužiť na šikanu;
3. Ak chcú deti posilať svoje fotografie či videá prostredníctvom sociálnych sietí, mali by sa najprv poradiť s dospelými v ich okolí, či tak smú urobiť;
4. Nemali by prezrádzať svoje heslá od internetových stránok či prenosných komunikačných zariadení ani blízkym osobám (rodine, kamarátom);
5. Zdôrazňovať, že osoba, s ktorou komunikujú vo virtuálnom svete, nemusí byť tá, za ktorú sa vydáva;
6. Bez vedomia dospelých osôb vo svojom okolí by si nemali deti plánovať schôdzky s cudzími osobami, s ktorými sa zoznámili prostredníctvom webu;
7. Ak majú deti pocit, že na sociálnych sieťach sa preberajú veci, ktoré ich desia či znepokojujú, mali by takúto konverzáciu opustiť alebo s ňou oboznámiť dospelých vo svojom okolí;
8. Nemali by odpovedať na urážlivé, hanlivé či vulgárne správy, ktoré sú im odosielané a vždy by mali o takých správach upozorniť svojich rodičov či blízke osoby;
9. Upozorňovať, že nemajú prijímať a otvárať e-maily a správy, ktoré sú im odosielané od cudzích ľudí či zo stránok, ktoré nepoznajú. Takéto správy môžu obsahovať víry a programy poškodzujúce ich komunikačné zariadenie;
10. Upozorňovať, aby neodpovedali telefonátmi na správy, ktoré dostali prostredníctvom SMS či e-mailom, ktoré ich informujú o výhre;
11. Upozorňovať na neuvážené sťahovanie (napr. hier, aplikácií, melódií, a pod.) prostredníctvom mobilu, ktoré môžu stáť kopu peňazí.

Prevencia kyberšikanovania sa realizuje aj prostredníctvom internetu – webových stránok, ktoré môžu žiaci navštíviť kedykoľvek, keď si uvedomujú ohrozenie a beznádej. Na Slovensku je známy projekt, ktorý sa venuje tejto problematike a nielen deti, ale aj vyučujúci a školskí

psychológovia tam môžu nájsť užitočné rady a nápady pre prácu so žiakmi. Bližšie info na <http://www.oskole.sk/e-deti>.

ZÁVER

Aj naše zistenia teda poukazujú na to, že táto forma agresie je rozšírená na slovenských školách. I keď je kyberšikana v poslednej dobe často skúmaný jav a na Slovensku sú už dostupné mnohé štúdie a ich výsledky potvrdzujú výskyt kyberšikany v školách, stále však absentujú ucelené štúdie na zistenie ochranných a rizikových faktorov kyberšikany zamerané na rôzne vekové kategórie (Ferková, 2013). Ďalší nami vnímaný problém je, že problematika kyberšikany je viac skúmaná u žiakov druhého stupňa základných škôl a žiakov stredných škôl. My však pokladáme za veľmi užitočné a potrebné skúmať tento negatívny fenomén už na primárnom stupni základnej školy, nielen v dôsledku prudkého rozvoja IKT a ľahkého prístupu detí k týmto komunikačným technológiám, ale i vzhľadom na otázky prevencie. Práve tu vidíme nezastupiteľné miesto *školského psychológa*, ktorý môže účinne prispieť k prevencii, ale aj k intervencií. V dnešnej dobe je už totiž prirodzené, že už deti mladšieho školského veku majú svoj vlastný mobilný telefón a doma prístup k počítaču a internetu. Virtuálny svet sa stáva ich zábavou a málokedy si uvedomujú jeho negatívne nástrahy, na ktoré je ich potrebné včas a adekvátnymi metódami upozorňovať.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- FERKOVÁ, Š. (2013). Nástrahy komunikačných technológií – kyberšikana. In: Zborník *Otázky rozhodovania: teória, empiria, život*, 31. Psychologické dni 2013. Bratislava: Stimul, ISBN 978-80-8127-086-4
- GREGUSSOVÁ, M. (2011). *Dospievajúci vo virtuálnom priestore*. Záverečná správa z výskumu 2010. Bratislava: Výskumný ústav detskej psychológie a psychopatológie. Dostupné na: http://www.zodpovedne.sk/download/vyskumna_sprava_sk.pdf
- HOLLÁ, K. (2009). Elektornické šikanovanie – novodobý fenomén edukačnej reality. In *Škola v proměnách: učitel – žák – učivo*: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Zlín 4. +5. Února 2009. Zlín: Univerzita Tomáše Bati. s. 345-351, ISBN 978-80-7318-904-4.
- HOLLÁ, K. (2013). *Kyberšikana*. Vydavateľstvo Isir, s.111, ISBN 978-80-81-53011-1.
- HULANOVÁ, L. (2012). *Internetová kriminalita páchaná na deťoch. Psychologie internetové oběti, pachatele a kriminality*. 1. vyd. Praha : Triton, 2012. 217 s. ISBN 978-80-7387-545-9.
- MACHÁČKOVÁ, P. (2007). Kyberšikana: ubližovanie ubližovanie bez hraníc. *Psychologie dnes*, č.9, roč.13, ISBN 1212-9607.
- MICROSOFT CORPORATION. (2012). *WWW Online Bullying Survey – Executive Summary - Czech Republic*. Prepared by Cross-Tab Marketing Services & Telecommunications Research Group for Microsoft Corporation.

KOVÁČOVÁ, A. (2012). *Prevencia kyberšikanovania v školskom prostredí z aspektu profesie sociálneho pracovníka*. In Zborník vedeckovýskumných prác Katedry pedagogiky (8). Banská Bystrica: PF UMB, s. 179-186. ISBN 978-80-557-0464-7.

VÁGNEROVÁ, K. (2009). *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-611-7.

STAUDE-MULLER, F., BLIESERNER, T., NOWAK, N. (2009). Cyber bullying und Opfererfahrungen von Kinder und Jugendlichen im Web 2.0. *Kinder und Jugendschutz in Wissenschaft und Praxis*, 54, pp. 42-47.

Doc. PhDr. Marta VALIHOROVÁ, CSc.

Mgr. Barbora HOLÁKOVÁ

Katedra psychológie, Pedagogická fakulta UMB

Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica

e-mail: *marta.valihorova@umb.sk*

e-mail: *barbora.holakova@umb.sk*